

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/119766>

Please be advised that this information was generated on 2021-05-15 and may be subject to change.

en opvoeding een *pro-empire*geest ingebracht kon worden bij de intellectuele en ondernemende elite en bij de grote massa. Dat is de kern van wat in het vierde hoofdstuk wordt uiteengezet. Interessant hierin is dat Stanard de koloniale instituten die aan diverse universiteiten werden opgericht, hoofdzakelijk na 1908, niet in een perspectief van de universiteitsgeschiedenis' plaatst: de universiteiten waren, net als de koloniale musea, plaatsen van *pro-empire*-propaganda. De auteur schenkt ook aandacht aan de conferenties die werden georganiseerd door de Commission Coloniale Scolaire en aan de activiteiten van de Koloniale Dagen. Ook de koloniale monumenten, waarvan sprake is in het vijfde hoofdstuk en die dienden als plaatsen van herinnering en 'storytelling', droegen bij tot het ontstaan van een imaginair *empire*. Voor het laat-

ste en zesde hoofdstuk, 'Projected Propaganda', kon de auteur zich baseren op baanbrekend werk dat specialisten zoals Ramirez en Rolot en historici zoals Guido Convents en Luc Vints hebben geleverd op het gebied van respectievelijk de koloniale en de missionaire films. In dit deel valt dan ook weinig vernieuwends te ontdekken.

Selling the Congo heeft de grote verdienste dat het zal stimuleren tot verder verdiepend onderzoek op dat gebied. Maar de benutting van de artikels en boeken waaraan eerder werd gerefereerd, had het boek van Stanard rijker gestoffeerd kunnen maken.

Zana Etambala
KU Leuven

In *Vijandige broeders* neemt Rob Hartmans, in het dagelijks leven politiek journalist voor *De Groene Amsterdammer*, verschillende gedaantes aan. De polemist Hartmans wil intellectueel verweer bieden tegen de provocerende uitspraken van PVV-partij-ideoloog Martin Bosma, die socialisme en nationaal-socialisme op één

lijn heeft gesteld. Als kritische volger van de Partij van de Arbeid – Hartmans publiceert regelmatig in *Socialisme en Democratie* – wil hij nagaan of de partij in haar strijd tegen Wilders inspiratie kan putten uit de wijze waarop de SDAP in de jaren dertig reageerde op de opmars van het nationaal-socialisme. De historicus Hartmans schiet zijn beide alter ego's te hulp met een analyse van het verband tussen de ideologische heroriëntatie van de partij in de jaren dertig en de opmars van het nationaal-socialisme. Hij stelt dat de bestaande literatuur onvoldoende aandacht heeft voor deze relatie en zo bijgedragen heeft aan het beeld dat de SDAP zich met de opmars van het nationaal-socialisme niet goed raad wist.

Een centrale rol in deze vlotgeschreven studie is weggelegd voor de theoloog en religieus-socialist Willem Banning, op wiens herwaardering Hartmans uit lijkt te zijn. Met zijn belangstelling voor de betekenis van de opkomst van extreem-rechts voor de koers van de SDAP stak Banning volgens de auteur 'met kop en schouders boven de rest' uit, al waren er ook anderen binnen

NIEUWSTE TIJD

Van Banning tot Bosma

Rob Hartmans, Vijandige broeders? De Nederlandse sociaal-democratie en het nationaal-socialisme, 1922-1940 (Ambo Anthos Uitgeverij; Amsterdam 2012) 339 p., €24,95 ISBN 9789026321108

de partij die zich in het fascisme verdiepten. De nadruk die Hartmans legt op de relatie tussen de SDAP en het fascisme brengt het risico met zich mee dat de ideologische heroriëntatie van de partij in de jaren dertig volledig hierop wordt teruggevoerd. Daar waakt de auteur echter voor: de 'koerswijzing die zich tussen 1933 en 1937 voltrok

kwam alles behalve uit de lucht vallen en sloot wel degelijk aan bij ontwikkelingen die al langer gaande waren'. De partij bezon zich immers al in de jaren twintig op een mogelijkheid om uit het politieke isolement te geraken en zocht ook naar een antwoord op de economische crisis die Nederland in haar greep hield. Wel creëerde de opmars van het fascisme voor de partijvernieuwers een *window of opportunity* om het verzet tegen het definitieve afscheid van het marxisme te doorbreken. Eenvoudig was dit niet, want bij voorstanders van een nieuwe koers als Banning en de latere partijvoorzitter Koos Vorrink raakte het marxisme wel erg ver uit beeld. Bovendien riep hun nadruk op gemeenschapszin, het aanspreken van de 'middengroepen' en hun verzet tegen het marxisme juist associaties met het nationaal-socialisme op.

Hartmans vraagt terecht aandacht voor de in eerdere studies over de ideologische debatten slechts zijdelings behandelde reactie van de SDAP op de opmars van het nationaal-socialisme. Hij zet overtuigend uiteen dat de partij, Banning voorop, wel degelijk aandacht besteedde

aan fascistische en nationaal-socialistische bewegingen. Het is echter spijtig dat de auteur voor het overige veelal de begaande paden betreedt. Met uitzondering van de kernhoofdstukken 4 en 5 blijft het voornamelijk bij het oplevelen van inzichten die in eerdere studies naar voren zijn gebracht, al baseert Hartmans zich ook op eigen empirisch onderzoek. Het voegt echter niet veel toe aan wat we al uit studies als die van P.J. Knegtmans, over het afscheid van de klassenstrijd en de omarming van de natie, en B. Rulof, over de manifestatiecultuur van de SDAP, konden opmaken. Ook J.S. Wijne (1992) en H.F. Cohen (1974) schreven eerder over de interne partijdiscussies over de ideologische koers.

Ook zijn oordeel over de opmars van het populisme, de demonisering van links en de rol die de PvdA hierin heeft gespeeld is niet nieuw; Hartmans publiceerde hierover in 2010 *Lang leve de linkse kerk*. De bijdrage aan de historiografie van de SDAP was groter geweest als Hartmans zijn analyse van de reacties op het nationaal-socialisme had ingebed in een systematische vergelijking van de SDAP en de Duitse zusterpartij SPD en ook de Tweede Wereldoorlog in zijn analyse had betrokken. Welke impact het aan den lijve ondervinden van het nationaal-socialisme heeft op de discussies over de ideologische koers van de sociaal-democratie blijft nu onduidelijk. De aanzet voor zo'n vergelijking wordt ge-

ven door de – niet door Hartmans gebruikte – dissertatie van de Duitse historicus Marc Drögemöller. Hoewel hij zich voornamelijk richt op de naoorlogse situatie laat Drögemöller in zijn studie zien dat de voorbeeldfunctie die de SPD vanaf de oprichting van de SDAP had vervuld na 1933 omsloeg; nu was het de SDAP die de Duitse sociaal-democraten in ballingschap de weg wees naar een nieuwe toekomst.

In de slotbeschouwing staat Hartmans stil bij de lessen die de hedendaagse sociaal-democratie uit de strijd tegen het nationaal-socialisme kan trekken. Nadat hij geconcludeerd heeft dat de PVV niet als fascistisch getypeerd kan worden, haalt Hartmans de PvdA door de mangel. Het is opvallend dat hij, net als de door hem zo bekritiseerde Bosma, genadeloos afrekent met Nieuw Links. Het doorgeschoten individualisme dat uit deze beweging voortspoot heeft de partij volgens hem geen goed gedaan. Zonder te pleiten voor een terugkeer naar Bannings cultuursocialisme, roept hij op tot een herbezinning op het gemeenschapsideaal dat de partij wil voorstaan. Of de PvdA daar boodschap aan heeft nu de partij weer tot het centrum van de macht is doorgedrongen, is natuurlijk maar de vraag.

Harm Kaal

Radboud Universiteit Nijmegen

‘While most other parts of the world

have seen endless conflict and tremendous human suffering, Europe and North America appear to have experienced a Pax Transatlantica.’ Met deze verwijzing naar het bijzondere, min of meer vreedzame karakter van de geschiedenis van het Noord-Atlantische gebied

sinds 1945 beginnen de auteurs hun glashelder geschreven studie. Een toonbeeld van stabiliteit was de verhouding tussen de Verenigde Staten en Europa evenwel niet. De relaties lijken meer op een soort achtbaan. Hoogtepunten en dieptepunten wisselen elkaar af, maar de trein vliegt nooit uit de bocht.

Het ontstaan van het bondgenootschap is geen groot mysterie. West-Europa had na de Tweede Wereldoorlog

NIEUWSTE TIJD

Voortreffelijke studie over transatlantische relaties

Jussi M. Hanhimäki, Benedikt Schoenborn and Barabara Zanchetta, Transatlantic relations since 1945. An introduction (Routledge; Londen 2012) 208 p., €40,50 ISBN 9780415486989

economische steun nodig en voelde zich bedreigd door het oprukkende communisme. Het Marshallplan (1947) en de oprichting van de NAVO (1949) brachten de Europeanen waar ze zo vurig naar verlangden. De stichting van de EEG (1957) en de economische voorspoed van de jaren vijftig en zestig maakten West-Europa minder afhankelijk

van de Verenigde Staten. De Koude Oorlog stabiliseerde bovendien. Met de bouw van de Berlijnse muur in 1961 was de deling tussen Oost- en West-Europa definitief. Na de angstige momenten tijdens de Cuba-crisis in 1962 ontstond een detente. De ontspanning schiep ruimte voor grotere Europese zelfstandigheid. De Amerikanen kregen in de jaren zestig zelfs te maken met Europese uitdagingen. Een van de voornaamste was De Gaulles